

Antoine Berman'ın biçim bozucu eğilimleri ışığında bir çeviri incelemesi:**André Gide'in *L'immoraliste* yapıtının Türkçe çevirisi¹****Pınar GÜZELYÜREK ÇELİK² & Zeynep Şahsenem NİKEREL³**

ATIF / CITATION: Güzelyürek Çelik, P., & Nikerel, Z. Ş. (2026). Antoine Berman'ın biçim bozucu eğilimleri ışığında bir çeviri incelemesi: André Gide'in *L'immoraliste* yapıtının Türkçe çevirisi. *İYYÜ MOZAİKA Dil, Edebiyat, Kültür ve Çeviri Dergisi*, 2, 1-13. <https://izlik.org/JA56KW68WF>, <https://doi.org/10.66011/mozaika.2026.1>

ÖZ

Fransız Çeviribilimci Antoine Berman'ın genel çeviri anlayışının temelinde, çevirinin kültürel bir aktarım olduğu düşüncesi yer alır. Bu bağlamda Berman'ın çeviri anlayışının, metni varış dili okuruna yerleştirme yoluyla yaklaştırmak yerine çeviri eserin yabancı bir kültürün ürünü olduğunun okur tarafından hissedilmesi görüşüne dayandığını da belirtmek gerekir. Bununla birlikte, Berman'ın çeviriye yaklaşımının "sözcüğü sözcüğüne çeviri" anlayışından çok uzak olduğunun, çeviri ediminin, kültürel ve felsefi boyutunun göz ardı edilemeyeceği etik bir anlayış gerektirdiğinin altı çizilmelidir. Berman'ın çeviri eleştirisi yöntemi oldukça kapsamlı ve çok aşamalı olduğu için söz konusu çalışma yalnızca biçim bozucu eğilimlerin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır. Berman'ın çevirmenin bilinçli ya da bilinçsiz müdahaleleri sonucunda eserde meydana gelen değişimleri saptamak amacıyla geliştirdiği bu analitik yaklaşım, varış metnindeki çevirmen kararlarından kaynaklanan değişimlerin sistematik bir biçimde incelenmesini mümkün kılmaktadır. Yine kuramcıya göre, çevirmen bu biçim bozucu eğilimlerin varış okuruna aktarımının doğuracağı sonuçların bilincinde olduğu taktirde bunları dikkate alarak bir çeviri stratejisi geliştirebileceğini ve böylelikle de özgün eseri doğasını bozmadan varış diline kazandırılabilceğini savunmaktadır. Fransız edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olan ve 20. yüzyılın başlarına damgasını vuran André Gide'in, 1902 yılında yayınlanan *L'immoraliste* adlı yapıtının, Tahsin Yücel tarafından Türkçeye *Ayrı Yol* başlığıyla yapılan çevirisi, bu çalışmada Berman'ın çeviri eleştirisi yöntemi çerçevesinde, biçim bozucu eğilimler analitiğinden yola çıkılarak elde edilen verilen ışığında incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Antoine Berman, *Ayrı Yol*, *L'immoraliste*, biçim bozucu eğilimler, Tahsin Yücel

**A translation analysis through Antoine Berman's deforming tendencies:
The Turkish translation of André Gide's *L'immoraliste*****ABSTRACT**

Antoine Berman's general conception of translation is grounded in the idea that translation is fundamentally a cultural transfer. In this sense, it should be noted that Berman's approach is based on the idea that the translated work should allow the reader to perceive that it is the product of a foreign culture. At the same time, it must be emphasized that Berman's perspective is far removed from a purely "word-for-word translation" model, instead, the act of translation requires an ethical stance in which its cultural and philosophical dimensions cannot be ignored. Since Berman's theory of translation criticism is comprehensive, the present study is limited solely to the examination of deforming tendencies. This analytical framework, developed by Berman to identify the transformations that occur in a translated work as a result of the translator's interventions, makes it possible to systematically examine the shifts resulting from the translator's decisions in the target text. According to Berman, if translators are aware of the consequences that these deforming tendencies may produce for the target readership, they can develop translation strategies that take them into account, thus enabling the work to be transferred into the target language without undermining the nature of the original. In this context, André Gide's *L'immoraliste*, written in 1902 and regarded as one of the significant works of early twentieth-century French literature, and its Turkish translation by Tahsin Yücel titled *Ayrı Yol*, are examined in this study through Berman's method of translation criticism, drawing specifically on the analytics of deforming tendencies.

Keywords: Antoine Berman, *Ayrı Yol*, *L'immoraliste*, deforming tendencies, Tahsin Yücel

Araştırma Makalesi / Research Article

Sisteme yüklenme tarihi / Submitted on: 09.02.2026

Yayına kabul tarihi / Accepted for publication on: 09.03.2026

¹ Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, Doç. Dr. Pınar Güzelyürek Çelik danışmanlığında Zeynep Şahsenem Nikerel tarafından 05.07.2024 tarihinde tamamlanan "André Gide'in *L'immoraliste* Adlı Yapıtının Çevirisinin Antoine Berman'ın Çeviri Eleştirisi Yöntemiyle İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul - Türkiye

e-posta: pguzelyurek@yahoo.fr

ORCID: 0000-0003-3725-1439

³ Fransızca Öğretmeni, Sajev Özel Küçük Prens Ortaokulu, İstanbul - Türkiye

e-posta: zeynep@nikerel.net

ORCID: 0009- 0001- 9642- 403X

1. Giriş

Kültür sorunsalı, günümüzde çeviri kuramlarının temel araştırma alanını oluşturmaktadır. Kültürün varoluş biçimleri çeviri tutum ve etiğiyle önemli bir etkileşim içerisinde. Çeviri hiçbir zaman izole bir eylem olmadığından, Berman'ın çevirmenin ufku kavramında belirttiği üzere, çevirmenin belirli bir kültüre aidiyeti çerçevesinde gerçekleştirdiği müdahaleler de kaçınılmazdır. Ancak bu noktada Jean-Louis Cordonnier (2002), bu müdahaleleri yalnızca kültür bağlamında ele almanın yanıltıcı olabileceğini, aynı zamanda bireysel düzeydeki müdahaleleri dikkate alarak çeviri esere bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmanın çok daha doğru olacağını savunur. Bu bağlamda Antoine Berman çeviriyi kültür kavramının merkezine yerleştirerek, genel çeviri kuramıyla birlikte çeviri eleştirisi yöntemini bu doğrultuda şekillendirir. Berman'ın çalışmamızın da yöntemini oluşturan çeviri eleştirisi yaklaşımı, çevirmen ya da çeviri eseri doğru/yanlış, iyi/kötü nitelermeleriyle etiketlemekten öte varış dilinde ortaya çıkan ürünün çıkış kültürüne ne denli yakın ya da uzak kalabildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın odak noktası çevirmen tercihleri ekseninde çeviriyi başarılı ya da başarılı olarak tanımlamanın bir adım daha ötesine giderek varış dilinde yeniden dile gelen André Gide'in *L'Immoraliste* adlı eserinin hangi değişim, dönüşümlere uğradığını ve bunların varış okuru üzerinde nasıl bir etki yaratabileceği üzerine bir inceleme yapmaktır.

2. Antoine Berman'ın Çeviri Yaklaşımı

Berman, çeviriye işlevsel ya da iletişimsel yönden yaklaşmak yerine, özgün metnin biçiminin, ritminin ve anlamsal evreninin korunmasının önemini vurgular. Berman'ın ölümünden sonra yeniden basılan *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain* (1999) adlı yapıtında geliştirdiği biçim bozucu eğilimler analitiği, varış metninde ortaya çıkan metinsel dönüşümleri saptamaya yönelik temel bir yöntem niteliğindedir. Berman için çeviri metnin taşıdığı mesajı varış dili okuruna iletmekten ibaret değildir. Öncelikle bunun kültürel bir edim olduğu asla göz ardı edilmemelidir ve çevirmen onun gözünde bu bağlamda bir kültür elçisi görevi üstlenmektedir. Dolayısıyla da özgün metnin kültürünü bir kenara bırakarak yalnızca anlaşılır bir çeviri gerçekleştirmek Berman için kabul edilebilir bir durum değildir. Bununla birlikte, Berman kaynak odaklı kuramcılardan biri olmakla eleştirilir. Oysa Lale Özcan'ın (2022) da belirttiği üzere “Berman kaynak odaklılığı “farklılığı” yok etmeyen, özgün esere ve çeviri amacına sadık bir çeviri olarak tanımlar” ve kaynak ve erek odaklılık gibi nitelermelere karşı bir duruş sergiler. Bir başka deyişle varış dili okurunun, çeviri eseri eline aldığı anda, bunun farklı bir kültürün ürünü olduğunu fark etmesini ve bu bilinçle okunmasını ister. Yine bu bağlamda Berman, çeviri edimini ““uzaklardaki hana” yolculuk etmek, bu hana oturmaya gitmek” biçiminde tanımlar (Berman, 1999). Çevirmen kendi kültüründen çıkıp uzaklardaki bir kültüre doğru yolculuğa çıkacaktır, “Ben”den “öteki”ne doğru yapılan bir yolculuktur bu. Berman özelinde kaynak odaklılık, bu perspektiften okunabilir.

Bununla birlikte çevirmen, iki dilin özelliklerinin farklılıkları nedeniyle yaşadığı zorlukları aşmak, mesajı “anlaşılır kılmak” amacıyla bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde birtakım çeviri stratejilerini benimseyip uygulayacaktır. İşte tam bu noktada çevirmen, Berman'ın biçim bozucu eğilimler olarak adlandırdığı yöntemlere yönelmek durumunda kalacaktır. Bu bağlamda çevirmenin, Berman'ın tanımladığı bu bozucu eğilimlere ne ölçüde başvurduğunu görünür kılması, çeviri etiği açısından önemli bir unsurdur. Çünkü Berman'a göre çeviri, yabancıyı silerek, çıkış metnini varış kültürünün konfor alanına indirgemek yerine, metnin ötekiliğini koruyarak okura “yabancıнын sınanması”nı yaşatmalıdır. Bu nedenle çevirmen, ürettiği metni okurun karşısına bağımsız bir özgün metin gibi çıkarmak yerine, aradaki organik bağı koruyarak, bunun bir çeviri eser olduğunu daima hatırlatmalı ve çevirisinde hangi stratejileri ne amaçla benimsediğini açıkça ortaya koymalıdır. Berman'a göre bu çevirmenin etik sorumluluğudur ve çevirmen esere müdahalesini yan metinler yani dipnot, açıklama, ön söz ve son sözlerle ortaya koymalıdır. Böylelikle çevirmenin müdahaleleri şeffaflaşacak ve okurun çeviri sürecine daha

bilinçli yaklaşmasını sağlayacaktır. Ancak bu sayede çevirmen, metni sahiplenmeden, “öteki”nin söylemini aktaran ve çeviri edimini etik bir konumda üstlenen bilinçli bir çevirmen profili çizebilir (Berman 1999, s. 68).

2.1. Etnikmerkezcilik Kavramı

Cordonnier, çeviri olgusunun diller arasında kurulan bir eşdeğerlik ilişkisinden ibaret olmadığını belirtir ve çeviriyi daha çok yabancı olanla karşılaşma alanı olarak görür. Bir dil, diğerine göre daima öteki konumunda yer aldığından çevirmen, yalnızca iki dil arasında aracılık yapma görevi üstlenmeyecek, kültürlerarası ilişkiyi yönlendiren ve anlamı yeniden düzenleyen bir özne olacaktır. Bu bağlamda çeviri sürecinde alınan her karar, çevirmenin ötekine nasıl yaklaştığını ve onu hangi ölçüde görünür kıldığını da ortaya koyacaktır. Bu açıdan çevirmenin görevi, özgün yapıtın taşıdığı değerler dünyasını kavrayarak onu başka bir dilde yeniden kurmaktır. Cordonnier'ye göre çevirmen, kendi “ben” alanı ile yabancı olanın temsil ettiği “öteki” alanı arasında bir konum belirlemek zorundadır (Cordonnier, 2002, s.7). Böylece çeviri, yalnızca yöntemsel bir tercih değil, aynı zamanda çevirmenin etik duruşunu açığa çıkaran bir edim halini alır. Nitekim Cordonnier, çevirmenin işe başlamadan önce kendi çeviri ahlakını tanımlaması gerektiğini vurgular (Cordonnier, 2002, s.9). Bu düşünce, Berman'ın çeviriyi ötekine karşı etik bir sorumluluk olarak ele alan yaklaşımıyla da örtüşmekte, çevirmenin, yabancıyı silmek yerine onun söylemini koruyarak aktarma görevini üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Çeviri etiği, çevirmenin çeviri sürecinde hangi kültürel tutumu benimseyeceğini belirler ve bu noktada etnikmerkezcilik somut bir şekilde gözlemlenir. Berman'a göre etnikmerkezci çeviri, yabancıyı varış kültürünün değerleri içinde asimile eden ve onu kendi kültürüne ilhak eden bir yaklaşımdır. Bu tutum çevirmeni, eseri yeniden yazmaya ve yazara sadakatten uzaklaşmaya götürebilir. Oysa çeviri etiği açısından çevirmenin görevi, özgün metnin bütünlüğünü ve yabancılığını koruyarak okura aktarmaktır, aksi halde biçim bozucu eğilimler kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır (Berman, 1999).

Etnikmerkezci eğilimlerin çeviri sürecinde çevirmenin müdahaleleri sonucunda belirleyici hale gelmesi özgün metne ait kültürel unsurların varış diline aktarımını sınırlandırabilmektedir. Bu durum, yalnızca dilsel düzlemde değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamda da kayıplara yol açabilmektedir. Bunun sonucunda da öteki kültüre ait unsurların görünürlüğünün azalmasıyla beraber metnin yabancılığının giderek ortadan kalkma riski, bir başka deyişle metni ilhak etme riski doğar. Bununla birlikte bir metnin etnikmerkezci çeviri edimine direnç gösterip gösterememesi, hem çıkış ve varış dillerinin yapısal olanaklarına hem de varış kültürünün yabancı öğeleri kabul etme düzeyine bağlıdır. Itamar Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı çerçevesinde, güçlü dizgelerin yabancı unsurlara karşı daha yüksek düzeyde bir direnç sergilediği, buna karşılık gelişmekte olan dizgelerin bu unsurlara daha hızlı uyum sağlayabildiği ifade edilmektedir (Even-Zohar, 1978).

Berman'ın çeviri analitiği farklı bilimsel çalışmalarda ele alınmıştır. Kurt ve Özcan, Zülfü Livaneli'nin *Serenad* adlı eserinin İngilizce çevirisini (*Serenade for Nadia*) inceledikleri makalelerinde, çıkış metninin anlatı dizgesini dönüştüren çeşitli usçulaştırma ve anlamsal belirginleştirme örnekleri saptamışlardır (Yüncü Kurt & Özcan, 2024). Uslu ise Berman'ın yaklaşımına daha geniş bir perspektif kazandırarak dolaylı çevirileri yeniden çeviri biçimleri olarak irdelemiştir (Uslu, 2023).

2.2. Biçim Bozucu Eğilimler Analitiği

Berman (1999) on üç biçim bozucu eğilim belirlemiştir ancak bunların sayısının azaltılabileceğini ya da artırılabilceğini de ifade etmektedir. Bu eğilimler, çevirmenin benimsediği çeviri stratejilerinin yol açabileceği değişimleri sınıflandırmakta ve özellikle etnikmerkezci yönelimlerin özgün metnin yabancılığını ortadan kaldıran ya da silikleştiren etkilerini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Biçim bozucu eğilimler aşağıda sırasıyla açıklanacak ardından, çeviri örnekleriyle birlikte değerlendirilecektir.

- Uşçulaştırma (la rationalisation):

Uşçulaştırma, Berman'ın en yaygın biçim bozucu eğilimlerden biridir. Bu eğilim, özellikle özgün metinde yer alan noktalama işaretlerinin çeviri sürecinde değiştirilmesiyle kendini gösterir. Bunun yanı sıra özgün metindeki sözdizimsel yapının, paragrafların yerlerinin değiştirilmesi ya da kaldırılması, diyalog biçimlerinin değiştirilmesi gibi müdahaleler de uşçulaştırma kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bozucu eğilim metnin bütününe kadar uzanan bir dönüşüme neden olabilmektedir. İlk bakışta metnin anlamında ya da biçiminde önemli bir değişikliğe neden olmamış gibi görünse de, Berman'a göre, eğer bu durum sürekli tekrarlanan bir eyleme dönüşürse varış metni çıkış metninden giderek uzaklaşacaktır. Çeviri, kimi zaman metni daha okunaklı kılıyor gibi görünse de, özgün eserin biçiminin bozulması nedeniyle bu durum bozucu bir eğilim olarak kabul edilir. Nitekim Berman'a göre uşçulaştırma, özgün metnin "ağaçsal yapısını bozarak onu tekdüze bir çizgisel biçime indirger" ve böylece metnin özgünlüğünü zayıflatır (Berman, 1999, s. 54).

- Anlamsal belirginleştirme (la clarification):

Bu eğilim, özgün metinde bilinçli olarak muğlak, belirsiz ya da çok anlamlı bırakılmış ifadelerin anlamlarının çeviri metinde açılması ve netleştirilmesiyle ortaya çıkar. Özgün yapıtın kendi dilinde aynı anda birden fazla anlam katmanını barındırabilen söylemler, varış dilinde farklı nedenlerden dolayı aynı ölçüde korunamayabilir. Bu nedenle çevirmen, metni daha anlaşılabilir kılmak amacıyla belirsizliğe yol açan söylemleri tek anlamlı söylemlere indirgeme pahasına müdahalelerde bulunabilir. Çevirmen bu durumda, özgün metinde örtük bırakılmış bilgileri açığa çıkaracak, muğlak bir anlamı açıklayacak ya da okurun metin ilerledikçe keşfetmesi gereken unsurları önceden söyleyecektir. Böylelikle okurun çözümlemesi beklenen anlamlar hazır bir biçimde sunulmuş olacaktır. Bu bağlamda anlamsal belirginleştirme, metnin belirsizlik üzerine kurulu estetik yapısını bozacaktır. Berman'a göre, özellikle uşçulaştırma eğiliminin de eşlik ettiği çevirilerde, kaçınılmaz olarak açılma da yapılacaktır. Çevirinin doğası gereği metinlerin belirli ölçüde belirginleştirilmesi doğal kabul edilse de, bu eğilimin aşırı kullanımı metnin ritmini ve söylem bütünlüğünü bozacaktır (Berman, 1999, s. 55).

- Uzatma (l'allongement):

Berman'a göre çeviri metinler çoğu zaman özgün metne kıyasla daha uzun olma eğilimindedirler (Berman, 1999, s. 56). Çevirmenin, özellikle yukarıda değinilen uşçulaştırma ve anlamsal belirginleştirme eğilimlerinin etkisiyle varış metninde uzatmaya gitmesi mümkündür. Bu eğilim, çeviri sürecinde metne eklemeler yapılmasına neden olur. Ancak Berman, söz konusu uzatmanın metne anlam ya da işlev bakımından bir katkı sağlamadığını vurgular. Aksine bu durum, yalnızca anlatımı yoğunlaştırmakta ve varış dilindeki eserin hacmini artırmaktadır.

- Yüceltme (l'ennoblement):

Yüceltme Berman'ın özellikle klasik dönem çeviri anlayışının doruk noktalarından biri olarak değerlendirdiği biçim bozucu eğilimlerden biridir (Berman, 1999, s. 57). Bu eğilim çevirmenin, varış dili okurunu rahatsız edebileceğini düşündüğü ifadeleri yumuşatması, tamamen kaldırması ya da daha süslü ve "soylu" anlatım biçimleriyle yeniden ifade etmesiyle ortaya çıkar. Böylece argo, hakaret ya da sert söylemler, varış metninde daha "hoş" ifadelerle dönüştürülür. Ancak bu tür bir güzelleştirme, kimi zaman metnin dilini ağırlaştırarak anlamın muğlaklaşmasına neden olabilmektedir. Berman'a göre bu tür bir tercih, çeviri metni yeniden yazma eğilimine yaklaştırmakta ve özgün yapıtın sadeliğini zedelemektedir. Ayrıca, çevirmenin sözcük seçimlerindeki bu farklılaşma, yüceltme eğiliminin metinde dilsel bir dönüşüm yarattığının göstergesi olacaktır.

- Nitel yoksullaştırma (l'appauvrissement qualitatif):

Nitel yoksullaştırma, çeviri sırasında çıkış metnindeki söylemlerin anlamsal bütünlüğünün tam olarak korunmaması durumudur. Çevirmen, özgün metindeki bazı sözcük öbeklerini ve

göstergeleri varış dilinde farklı biçimlerde ifade ettiğinde, metnin anlam değerlerinde kaymalar meydana gelebilir. Berman'a göre bu eğilim çoğu zaman bilinçli bir tercih değil, metnin özgünlüğünü ve kültürel bağlamını yeterince koruyamayan etnikmerkezci çeviri müdahalelerinin sonucudur. Bununla birlikte, bu müdahale metnin genelinde görüldüğünde, varış okurunun zihninde çıkış metnindekiyle aynı çağrışımların oluşmasını engeller ve çeviri kayıplarına neden olur (Berman, 1999, s. 58). Böylece çeviri, özgün metnin anlam zenginliğini kısmen kaybedebilir.

- Nicel yoksullaştırma (l'appauvrissement quantitatif):

Nicel yoksullaştırma, çeviri sürecinde çıkış metninde bulunan sözcüklerin, ifadelerin, cümlelerin, paragrafların ve kimi durumlarda daha geniş pasajların çevrilmemesi biçiminde ortaya çıkabilir. Sonuç olarak varış metni, çıkış metninin sözlüksel zenginliğini ve anlatım örgüsünü tam olarak yansıtamaz. Nicel yoksullaştırma kimi zaman çevirmenlerce kasıtlı bir strateji olarak da benimsenebilir. Çeviri metinlerin genel olarak özgün metinlerden daha uzun olma eğilimi dikkate alındığında, çevirmenin hacmi dengelemek amacıyla belirli unsurları çevirmemesi mümkündür. Kimi zaman da çevirmen kendi kültüründe anlaşılmayacağını ya da kötü algılanacağını düşündüğü bölümleri otosansür uygulayarak çevirmeyebilir. Berman ayrıca uzatma eğiliminin, nicel yoksullaştırma sonucunda oluşan boşluğu örtmek için kullanılabildiğine de dikkat çeker (Berman, 1999).

- Tektürleştirme (l'homogénéisation):

Her eserin kendine özgü bir biçimi, biçemi vardır. Berman, biçim bozucu eğilimlerin eserin tamamına yayılmasıyla bu özgün yapının önemli ölçüde sarsılacağını savunur. Nitekim usçulaştırma ve aşağıda açıkladığımız dizgeselleştirmelerin bozulması gibi eğilimlerin varlığı, metinde kaçınılmaz bir biçimde tektürleşmeyi beraberinde getirir. Bunun sonucunda da özgün eser, onu biricik kılan öğelerden arındırılarak tekdüze bir anlatım biçimine indirgenir. Dolayısıyla söz konusu eğilim, özgün metnin özgünlüğünü ortadan kaldırarak tekdüzeleştirmektedir denilebilir (Berman, 1999, s. 60).

- Ritimlerin bozulması (la destruction des rythmes):

Berman'a göre yalnızca şiirin değil bütün yazın türlerinin kendine özgü ritimleri vardır. Bu ritimler ya da müzikal yapı sadece uyak ya da ölçüyle yapılmayabilir aynı zamanda sözcük seçimleri, tekrarlamalar, noktalama işaretleri gibi farklı unsurlarla bu yapı kurulur. Bu noktada çevirmenin görevi, diller arasındaki farklılıklardan kaynaklanan kaçınılmaz engellerin oluşturabildiği durumlarda dahi, çıkış metninde oluşturulan bu ritmik bütünlüğü varış metnine mümkün olduğunca aktarmaktır. Çevirmenin metnin müzikal uyumuna dikkat etmediği durumlarda, varış dilinde bazı ifadelerin tam karşılıklarının bulunmaması ya da çevirmenin usçulaştırma eğilimi sonucunda noktalama işaretlerini değiştirmesi sonucunda metnin ritmi bozulup değişebilir (Berman, 1999, s. 61).

- Örtük gösterenler ağının bozulması (la destruction des réseaux signifiants sous-jacents):

Berman'a göre her eser, düz anlamsal düzeyde görünen anlatının ötesinde örtük gösterge ağlarıyla örülüdür. Bu ağlar, metinde açıkça söylenen ile söylenmeyen arasındaki ilişki sayesinde işlerlik kazanır. Özellikle belirli yazın türlerinde, okurun metni çözümleme süreci büyük ölçüde bu örtük anlam katmanlarına dayanır. Dolayısıyla çevirmenin yalnızca açık anlamı değil, metnin ima ettiği anlamları da dikkate alması önemlidir. Aksi durumda yapıtın anlam bütünlüğünde ciddi kayıplara yol açabilir. Çeviri sürecinde bu ağın varış dilinde karşılığının tam olarak yeniden kurulamaması, yalnızca metnin ritmini bozmakla kalmaz aynı zamanda göstergelerin taşıdığı çağrışımların da eksik aktarılmasına neden olur. Dolayısıyla çevirmenin görevi, metni oluşturan bu anlam ağlarını ve örtük ilişkileri mümkün olduğunca koruyarak varış dilinde yeniden üretmektir.

- Dizgeselleştirmelerin bozulması (la destruction des systématismes):

Berman'a göre her metin kendine özgü bir dizgesel yapıya sahiptir ve bu yapı zaman kullanımları, cümle kuruluşları ve farklı anlatım biçimleri gibi çeşitli bileşenlerle inşa edilmektedir. Çevirmenin, yazarın oluşturduğu bu bütünlüğü varış metninde yeniden kuramaması, metnin dizgesel düzenini bozan bir eğilim olarak değerlendirilir. Örneğin devrik cümlelerle oluşturulan bir anlatım ritminin hedef dilde korunmaması, söz konusu sistematik yapının kırıldığını göstermektedir. Berman, metnin dizgesel yapısının özellikle usçulaştırma, anlamsal belirginleştirme ve uzatma gibi biçim bozucu eğilimlerin var oluşuyla ortadan kalktığını belirtmektedir (Berman, 1999, s. 63). Dolayısıyla bu eğilim, çoğu zaman diğer bozucu eğilimlerle ilişkili biçimde ortaya çıkarak özgün metnin sistematik yapısına zarar vermektedir.

- Yerel dil ağlarının bozulması ya da egzotikleştirilmesi (la destruction ou l'exotisation des réseaux langagiers vernaculaires):

Yazınsal metinler, ait oldukları dilin tarihsel ve kültürel özelliklerini bünyelerinde taşırlar. Öteki kültüre ait yerel ve özgün dil kullanımını başka bir dile aktarmak çeviri sürecinin en güç boyutlarından birini oluşturur. Çevirmen, çoğu zaman hedef dilde doğrudan karşılığı bulunmayan söylemleri aktarmak için uyarılma gibi stratejilere başvurmak zorunda kalabilir. Berman, bu tür zorunlu müdahalelerin çeviri sürecinde sıklıkla kaçınılmaz olduğunu belirtmekle birlikte, bunun yerel dil kullanımının bozulmasına yol açan bozucu bir eğilim oluşturduğunu vurgular. Öte yandan bazen bunun tersi yönde bir müdahale de söz konusu olabilir. Egzotikleştirme adı verilen bu durumda çevirmen, özgün metinde özellikle vurgulanmayan bazı ifadeleri italik gibi biçimsel işaretlerle öne çıkararak çeviri metni daha otantik kılmaya çalışır (Berman, 1999, s. 63). Her iki durumda da çeviri, özgün metnin yerel dil dokusuna sadık kalmayacak ve bozulacaktır.

- Deyimlerin bozulması (la destruction des locutions):

Dillerin kendine özgü kültürel ürünü olan deyimler, atasözleri ve kalıplaşmış ifadelerin varış diline bütünüyle aktarılması çoğu zaman güçtür. Bu durumun üstesinden gelebilmek için çevirmen çoğu zaman, hedef dilde aynı anlama geldiği düşünülen eşdeğer ifadeleri tercih etme eğiliminde olabilir. Ancak Berman'a göre bu tür bir ikame, yani kaynak kültüre ait deyim ve atasözlerinin varış dilindeki benzerleriyle değiştirilmesi, metnin kültürel dokusunu yok eden etnikmerkezci bir müdahale niteliği taşır (Berman, 1999, s. 65). Ona göre bu ifadeler mümkün olduğunca olduğu gibi aktarılmalı, gerekli görüldüğünde dipnot ya da metin içi açıklamalarla desteklenmelidir. Böylece okur, karşılaştığı yeni bir kültürel öğeyi yabancı dilin dünyası içinde tanıma fırsatı bulacak, kendi dilindeki olası karşılıkları zihninde kurarak anlamını kavrayacak ve bu süreçte kültürel repertuarını zenginleştirecektir. Dolayısıyla çevirmenin görevi, yalnızca anlamsal eşdeğerliği sağlamak değil, aynı zamanda çıkış metninin kültürel özgünlüğünü görünür kılmaktır.

- Dil katmanlarının silinmesi (l'effacement des superpositions de langues):

Roman gibi düzyazı metinlerde standart dil ile ağız özellikleri, lehçeler ya da farklı konuşma biçimleri birlikte kullanılabilen ve böylece metin çok boyutlu bir dilsel yapı kazanabilmektedir (Berman, 1999, s. 66). Bu tür farklı kullanımlar yalnızca estetik bir çeşitlilik yaratmakla kalmaz, aynı zamanda kişilerin toplumsal konumlarını, eğitim düzeylerini ve aralarındaki ilişkileri de yansıtır. Çeviri sürecinde bu dilsel çeşitliliğin yeterince korunmaması, söz konusu katmanların silinmesine ve metnin tekdüze bir dile indirgenmesine yol açar. Dolayısıyla çevirmenin görevi, metindeki bu çok sesli dil yapısını mümkün olduğunca muhafaza ederek özgün eserin dilsel dokusunu korumaktır.

3. André Gide

20. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran yazarlardan biri olan André Gide (1869-1951), ilk çalışmalarını genç yaşta yayımlamış, başlangıçta beklediği ilgiyi görmese de zamanla dahil

olduğu entelektüel çevrelerin de etkisiyle dikkat çeken yapıtlar ortaya koymuştur. Gide'in yaşamında aile yapısının belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Protestan bir baba ile Katolik bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelen yazar, babasını erken yaşta kaybetmiş, bu kayıp, annesinin katı disiplini altında, kadınların çoğunlukta olduğu bir aile ortamında yetişmesine neden olmuştur. Bu durumun, ilerleyen yıllardaki kişisel tercihleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Yazarın yaşamındaki bir diğer önemli kırılma noktası ise 1894'te gerçekleştirdiği Kuzey Afrika yolculuğudur. Bu seyahat sırasında Oscar Wilde ve Lord Alfred Douglas ile tanışması, Gide'in bastırılmış cinsel yönelimini fark etmesine katkı sağlamıştır. Toplumsal baskılar nedeniyle 1895'te kuzeniyle evlenmiş olsa da, daha sonraki yıllarda Marc Allégret ile yaşadığı ilişki, bu yönelimini açık biçimde ortaya koymuştur (Fondation Catherine Gide, t.y.).

Edebi yaşamına bakıldığında sınırları zorlayan ve alışılmışın dışında biçimlenen bir duruş sergilediği söylenebilir. Farklı yazın türlerinde eserler veren André Gide, ele aldığı temalar bakımından da dönemin normlarına mesafeli, kimi zaman aykırı bir duruş sergilemiştir. Yaşadığı dönem için tabu olarak görülen eşcinselliği savunan *Corydon* adlı yapıtı bu tutumunu kanıtlar niteliktedir. Bunun yanı sıra Afrika seyahatleri sırasında dikkatini çeken sömürgecilik olgusuna yönelik eleştirel metinler kaleme alarak dönemin siyasal ve toplumsal meselelerine de duyarlılık göstermiştir. Gide, 1930'lu yıllarda Devrimci Yazarlar ve Sanatçılar Topluluğu'na resmî olarak katılmamış olsa da bu çevreye yakın bir entelektüel tutum benimsemiştir (Fondation Catherine Gide, t.y.).

3.1. *L'immoraliste*

André Gide'in ilk kez 1902 yılında yayınlanan *L'immoraliste* adlı romanı, başkarakter Michel'in geçirdiği derin bir içsel dönüşümü merkeze alan bir yolculuk anlatısıdır. Eserde hem başkahramanın içsel yolculuğu hem de bir çiftin balayı yolculuğu kaleme alınmıştır. Eser, bireysel özgürlük arayışının geleneksel ahlaki değerlerle çatışmasını, başkahraman Michel'in yaşadığı deneyimler üzerinden sorgular. Protestan bir çevrede yetişen Michel'in babası dinsiz, annesi ise katı bir protestandır. Babasının ölüm döşeğindeki isteğini yerine getirmek amacıyla iyi huylu Katolik bir kadın olan Marceline'le evlenir. Her ikisi de varlıklı ailelerden gelen çift evliliklerinin ardından balayı için Kuzey Afrika'ya giderler. Ancak yolculukları, Michel'in verem hastalığına yakalanmasıyla beklenmedik bir kırılma yaşar. Başlangıçta yaşamdan kopma noktasına gelen Michel, çevresinde karşılaştığı genç delikanlıların enerjisi, canlılığı ve hayata bağlılıkları sayesinde yeniden yaşama tutunmaya başlar. Bu süreç, Michel'in hem bedenini hem de iç dünyasını yeniden keşfetmesine yol açar ve giderek geleneksel ahlak anlayışından uzaklaşarak kendi dürtüleri ile bireysel yönelimlerine odaklanır. Michel'in iyileşme süreci ilerledikçe, ilgisi karısından çok bu genç figürlere ve onların temsil ettiği özgür yaşama yönelecektir. Kendi dünyasını yeniden inşa ederken Marceline'i ihmal edecek, Michel güçlenirken Marceline giderek hastalanacaktır. Romanın sonunda Marceline yaşamını yitirirken Michel tamamen iyileşecektir. Bu olaylar dizisi, eser boyunca Michel'in kendi sesiyle bir tür "utanç anlatısı" olarak dile getirilmektedir. Sonuç olarak roman bireyin kendini gerçekleştirme arzusunun beraberinde getirdiği etik ve insani sonuçları sorgulayan güçlü bir psikolojik çözümleme ortaya koymaktadır.

L'immoraliste romanındaki birçok olay ve mekanın Gide'in kendi yaşamından izler taşıdığı gözlenebilir. Michel karakterinin Marsilya'dan Tunus'a uzanan Kuzey Afrika yolculuğu, Doğu'ya olan hayranlığı ve burada eşcinselliğini fark etmesi, Gide'in kendi yaşamıyla güçlü benzerlikler göstermektedir. Biskra'da Gide'in Athman'ı, Michel'in ise Moktir'i keşfetmesi yine bu benzerliğe örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca romandaki mekanlar da aynı şekilde yazarın yaşamından izler taşımaktadır. Örneğin, Michel'in La Morinière mülkü Gide'in gerçek yaşamındaki Roque mülkünü çağrıştırmaktadır. Gide, *Si le grain ne meurt* adlı otobiyografisinde Biskra'yı romanda tasvir ettiği biçimde bizzat yaşadığını açıkça dile getirmiştir. Bu benzerlikler, Michel'in Gide'in bir anlamda otobiyografik izdüşümü olduğunu ortaya koymaktadır (Malka, 2013, s. 10-11).

4. Biçim Bozucu Eğilimler İncelemesi

Çeviri incelemesinde özgün kitabın Folio yayınlarından çıkan 1902 yılı baskısı, çeviri eserin de 2009 yılı Can yayınları baskısı kullanılmıştır. Dilbilimci ve çevirmen Tahsin Yücel'in çevirisi ilk kez 1960 yılında Varlık Yayınları tarafından yayımlanmış, daha sonra 2009 yılında Can Yayınları tarafından yeniden basılmıştır. Bu baskılar arasında herhangi bir farklılık bulunmaması nedeniyle çalışma nesnesi olarak Can Yayınları baskısı alınmıştır.

Eserin çevirmeni Tahsin Yücel (1933-2016) Türkiye'de dilbilim ve göstergebilim disiplinlerinin kurulmasına öncülük eden isimlerden biridir. Honoré de Balzac'ın *İnsanlık Komedyası* üzerine bir inceleme çalışması gerçekleştirmiştir. Göstergebilimci Algirdas Julien Greimas'ın ilk öğrencisi olan Yücel, göstergebilimi Türkiye'ye tanıtan kişidir. Yazarlık kariyerine öykücü olarak başlamış, ayrıca otobiyografik romanlar da kaleme almıştır. Yaklaşık yüz kadar çeviriye imza atan Yücel, Fransız edebiyatının ve yazarlarının tanıtılmasına ve yaygınlaşmasına büyük katkı sağlamıştır.

Aşağıda yer alan örneklerin incelemesinde sözcüklerin anlamları için çevrimiçi TDK (<https://sozluk.gov.tr/>) ve TFLi (<http://www.atilf.fr/tlfi>) sitelerinden yararlanılmıştır.

Tablo 1. Örnek 1

Çıkış metni	Varış metni
<i>L'immoraliste</i>	<i>Ayrı yol</i>

Eserin özgün adı olan “immoraliste” sözcüğünün sözlük anlamı “ahlak karşıtı”dır. Bu bağlamda kitabın kapağının Türkçe çevirisi olan “ayrı yol” ile çıkış dili başlığı örtüşmemektedir. Çevirmen eser adını olduğu gibi çevirmek yerine başka bir öneri getirerek “immoraliste” sözcüğünün tüm yan anlamsal göndermelerini, örtük anlamlarını ortadan kaldırmış onun yerine anlatının ilerleyişi hakkında ipuçları barındıran “ayrı yol” başlığını seçmiştir. Ancak bu tutum nitel yoksullaştırma ve örtük göstergeler ağının bozulması bozucu eğilimlerini de beraberinde getirmiştir. Bu eğilimlerin, okurun esere karşı tüm algısını etkileyecek olan eser adında olmasından dolayı varış dili okuru üzerindeki etkisi de çok daha fazla olacaktır.

Tablo 2. Örnek 2

Çıkış Metni	Varış Metni
“Nous n'avions pas revu Michel depuis trois ans. Il s'était marié, avait emmené sa femme en voyage; et, lors de son dernier passage à Paris, (...)” (s.13)	“Michel'i üç yıldır görmemiştik. Evlenmişti, karısıyla yolculuğa çıkmıştı . Paris'e son uğrayışında ise, (...)” (s.16)

Bu örnekte iki farklı bozucu eğilim bulunmaktadır. Bunlardan ilk göze çarpan usçulaştırmadır çünkü çıkış dilindeki noktalama işaretlerine varış metninde uyulmadığı gözlemlenmektedir. Ayrıca yazarın olayları sıralama amacıyla kullandığı “et, lors de [...]” ifadesindeki “et” (ve) sözcüğünün varış diline aktarılmamış olması sonucunda nicel yoksullaştırmaya neden olduğu söylenebilir. Bir diğer bozucu eğilim de nitel yoksullaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır: “Karısıyla yolculuğa çıkmıştı” ifadesinin çevirisinde anlam kayması bulunmaktadır. Çıkış metnine baktığımızda yazarın “emmener” (birini yanında götürmek) eylemini seçmiş olması tesadüfi değildir çünkü bu seyahate kendi isteğiyle çıkmadığı izlenimini vermeyi amaçlamaktadır. Burada söz konusu olan karısını balayı seyahatine götürmesidir. Böylelikle evlilik nasıl zoraki gerçekleşmişse bu balayı da o denli zoraki gerçekleşmektedir mesajı verilmektedir. Ancak varış metni incelendiğinde çevirinin bu göndermeyi barındırmadığı gözlenmektedir. Aksine sanki her şey doğal akışında ilerliyormuş ve Michel de bundan oldukça

memnunmuş izlenimi uyandırmaktadır. Bu anlam kayması, özgün metnin ima ettiği anlamı zayıflatmakta ve nitel yoksullaştırma eğiliminin belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Tablo 3. Örnek 3

Çıkış Metni	Varış Metni
“- C'est ma soeur, me dit-il [Bachir]; puis il m'expliqua que sa mère allait venir laver du linge, et que sa petite soeur l'attendait. Elle s'appelait Rhadra , ce qui voulait dire Verte, en arabe.” (s.44)	““Kız kardeşim” dedi Beşir bana; sonra anasının çamaşır yıkamaya geleceğini, küçük kız kardeşinin onu beklediğini açıkladı. Adı Harda'ydı , Arapça'da “yeşil” anlamına geliyordu.” (s.42)

Bu örnekte, yerel dil ağlarının bozulması ya da egzotikleştirilmesi eğiliminin varlığını saptamaktayız. Özgün metinde yer alan “Rhadra” özel adının varış metninde “Harda” olarak çevrilmesi, çevirmenin yöresel bir uyarlamayı tercih ettiğini düşündürmektedir. Bu müdahalenin, yerel dil kullanımını öne çıkararak metinde bir egzotikleştirme etkisi yarattığı kanaatindeyiz. Nitekim söz konusu özel adın anlatı boyunca tutarlı biçimde “Harda” olarak çevrilmesi, bu bozucu eğilimin sürekli yinelenmesine neden olmuştur. Aynı durum Bachir özel adının Beşir olarak çevrilmesi için de söz konusudur.

Tablo 4. Örnek 4

Çıkış Metni	Varış Metni
“Notre séjour à Biskra ne devait pas se prolonger longtemps encore.” (s.56)	“Biskra'da daha fazla kalmamız gerekiyordu.” (s.52)

Her iki metin karşılaştırıldığında, çıkış metnindeki olumsuz cümle yapısının varış metninde korunmadığı görülmektedir. Çevirmen, ilgili ifadenin karşıt anlamını vererek söylemi tam tersine döndürmüştür. Bu durum, söz konusu bölümde nitel yoksullaştırma eğiliminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim anlatıcı, seyahatinin artık daha fazla sürmemesi gerektiğine işaret ederek olası bir memnuniyetsizliği ifade ederken, çeviri metin okura tam tersi bir mesaj vererek, Biskra'da daha fazla kalmaları gerektiği şeklinde bir anlama yönlendirmektedir. Böyle bir karşıtlık, yalnızca cümle düzeyinde değil, tüm anlatının akışı bakımından da önemli bir yanlış anlamaya yol açmaktadır.

Tablo 5. Örnek 5

Çıkış Metni	Varış Metni
“Nous avons quitté Syracuse et je courais sur la route escarpée qui joint Tarmine à La Môle, criant, pour l'appeler en moi : Un nouvel être! Un nouvel être!” (s.64)	“Siracusa'dan ayrılmıştık, Taormina'yı, La Môle'e bağlayan sarp yolda, bağırarak koşuyordum: “Yeni bir varlık! Yeni bir varlık!”” (s.58)

Çıkış metninde olduğu halde varış metninde yer verilmeyen “pour l'appeler en moi” ifadesinin çıkarılması metinde nicel yoksullaştırmaya yol açmıştır. Oysa bu ifade, Michel'in kendisiyle ilgili yeni bir farkındalığa ulaştığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. “Kendimdeki onu çağırmak için bağırarak koşuyordum” biçiminde çevrilebilecek bu ifade, karakterin içindeki yeni benliği ortaya çıkarma arzusunun ve buna eşlik eden coşkuyu okura sezdirenen temel bir anlam katmanı sunmaktadır.

Tablo 6. Örnek 6

Çıkış Metni	Varış Metni
“Ce me fut une raison de plus: attiré vers lui par une secrète influence, je m’approchai et l’embrassai amicalement devant tous.” (s.107)	“Bu da fazladan bir sebep oldu benim için: Beni ona çeken gizli bir güç vardı, onu herkesin önünde dostça öptüm. ” (s.95)

Eserin bu bölümünde çıkış metninde yer alan “je m’approchai” (ona yaklaştım) ifadesinin Türkçeye aktarılmasında, nicel yoksullaştırma eğiliminin örneğini oluşturmaktadır. Aynı bölümde dikkat çeken bir diğer bozucu eğilim ise nitel yoksullaştırmadır. Özgün metindeki “embrasser” fiili, hem “öpmek” hem de “sarılmak” anlamlarını taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında yazarın söz konusu sözcüğü seçmesinin tesadüfi olduğu düşünülemez. Okura her iki anlamı da çağrıştırmak seçimi hayal gücüne ve kendi kişisel tercihine bırakmaktadır. Dolayısıyla çeviri sürecinde bu belirsizliğin tek bir anlamda sabitlenmesi, özgün metnin çağrışım yelpazesini daraltmaktadır. Yazarın oluşturduğu sözlüksel alan böylelikle varış dilinde oluşturulamamıştır.

Tablo 7. Örnek 7

Çıkış Metni	Varış Metni
“leurs obtuses pensées ne m’intéressaient guère, mais j’assistais à leurs repas, j’écoutais leurs plaisanteries, surveillais amoureuxment leurs plaisirs.” (s.132-133)	“saçma sapan düşünceleri pek ilgilendirmiyordu beni ama yemeklerine eşlik ediyor, şakalarını dinliyor, nelerden zevk aldıklarını şefkatle gözlemliyordum.” (s.115)

Bu bölümde çeviri metinde kullanılan “şefkat” sözcüğü dikkat çekicidir. Zira “şefkat” kavramı, Türkçede merhamet ve koruyucu bir sevgi anlamını da içeren, belirli ölçüde acıma duygusunu çağrıştıran bir ifadedir. Oysa özgün metinde yer alan “amoureuxment” sözcüğü “aşkla” ya da “sevgiyle” anlamına gelmekte ve daha yoğun, tutkulu bir duyguyu ifade etmektedir. Bu nedenle çeviri metinde “şefkatle” tercihi, özgün metindeki tutkunun şiddetini zayıflatmakta, aynı zamanda özgün dilde var olmayan bir merhamet çağrışımını ekleyip anlam kaymasına yol açarak nitel yoksullaştırmaya neden olmaktadır.

Bunun yanı sıra çıkış metninde “m’intéressaient guère, mais” ifadesinde yer alan virgölün varış metninde korunmadığı görülmektedir. Bu durum, Berman’ın usçulaştırma eğilimi kapsamında değerlendirilebilecek biçimsel bir müdahale niteliği taşımaktadır.

Tablo 8. Örnek 8

Çıkış Metni	Varış Metni
“Il n’était pas de ce pays, on l’avait embauché par hasard. Excellent travailleur deux jours, il se soulait à mort le troisième. Une nuit j’allai furtivement le voir dans le grande; il était vautre dans le foin; il dormait d’un épais sommeil ivre.” (s.134)	“Buralı değildi, tesadüfen almışlardı onu işe. Bir gece gizlice samanlığa, onu görmeye gittim, otların içine yan gelip yatmıştı; top patlasa uyanmayacak gibi derin bir uykuya dalmıştı. ” (s.116)

Bu bölümde ilk olarak göze çarpan nicel yoksullaştırma eğilimidir. Özgün metinde yer alan “excellent travailleur deux jours, il se soulait à mort le troisième” tümcesi çeviri metinde yer almamaktadır. Oysa, “iki gün mükemmel çalışan, üçüncü gün ise ölümüne sarhoş olan biriydi” şeklinde çevrilebilecek bu ifade, karakterin davranış biçimini ve yaşam tarzını, kişiliğini betimlemesi açısından önem taşımaktadır.

Söz konusu bölümde dikkat çeken bir diğer bozucu eğilim ise deyimlerin bozulmasıdır. Çıkış dilindeki “il dormait d’un épais sommeil ivre” ifadesinin Türkçeye “top patlasa uyanmayacak gibi derin bir uykuya dalmıştı” biçiminde çevrilmesi, Berman’ın etnikmerkezci müdahale olarak tanımladığı bir yönelimi yansıtmaktadır. Çevirmen, çıkış metnindeki anlatımı varış kültüründe yerleşik bir deyimle karşılayarak metni yerleştirmiş ve böylece özgün söylemin yabancılığını ortadan kaldıran bir ilhak gerçekleştirmiştir.

Tablo 9. Örnek 9

Çıkış Metni	Varış Metni
“Le petit, exalté, paraissait ivre; quand je passai, il ne me regarda même pas. Le lendemain j’appris que c’était un fils de Heurtevent. C’était pour le revoir, ou du moins pour l’attendre que je m’attardais ainsi dans la coupe. On acheva bientôt de la vider. ” (s.139)	“Çocuk coşmuştu, sarhoş gibiydi; yanından geçerken bana bakmadı bile.[...] (s.120)

Bu örnekte öncelikle nicel yoksullaştırma eğilimi dikkat çekmektedir. Bu alıntıda çıkış metninde yer alan “Le lendemain j’appris que c’était un fils de Heurtevent. [...] On acheva bientôt de la vider” bölümünün tamamının çeviri metinde yer almadığı görülmektedir. Bu eksiltme, anlatının önemli bir anlam katmanını ortadan kaldırarak nicel yoksullaştırmaya yol açmaktadır. Söz konusu kesit için şu çeviri önerilebilir: “Ertesi gün onun Heurtevent’in oğlu olduğunu öğrendim. Onu yeniden görmek ya da en azından beklemek için yalakta oyalanıyordum. Kısa süre sonra yalağı tamamen boşalttık.” Bu bölümün varış diline aktarılması önemlidir çünkü, Michel’in dikkatini çeken yeni erkek figürüne yönelik ipuçları içermektedir. Dolayısıyla çeviri metinde bu kısmın çıkarılması, karakter inşasına dair önemli bir unsurun kaybına yol açmaktadır.

Tablo 10. Örnek 10

Çıkış Metni	Varış Metni
“Nous montâmes à pied; deux mulets avaient pris nos valises.” (s.14)	Yürüyerek çıktık yukarıya; iki katır valizlerimizi taşıyordu. ” (s.17)

Bu örnekte “prendre” fiilinin varış dilinde, çıkış dilinden farklı bir zamanda çekildiğini görmekteyiz. Özgün eserde valizlerin önceden gönderildiği anlamı bulunurken, varış metninde valizlerin taşınma eylemi yürüyüşle eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir, bu da bizi nitel yoksullaştırma eğilimine götürmektedir. Her ne kadar bu durum olay örgüsünün bütünlüğünü doğrudan zedelemese de, karakterin valizleri önceden gönderebilecek imkanlara sahip olduğu izlenimini ortadan kaldırdığı için Berman açısından dikkate değer bir müdahale niteliği taşımaktadır.

5. Bulgular

André Gide’in *L’immoraliste* adlı eserinin Tahsin Yücel tarafından *Ayrı Yol* adıyla gerçekleştirilen Türkçeye çevirisi Berman’ın biçim bozucu eğilimler analitiği yöntemiyle incelediğinde söz konusu yüksek lisans tezi kapsamında toplamda 161 eğilim saptanmıştır. Bu eğilimlerden 54’ü nitel yoksullaştırma, 53’ü nicel yoksullaştırma, 26’sı usçulaştırma, 16’sı uzatma, 6’sı yerel dil ağlarının bozulması ya da egzotikleştirilmesi, 5’i anlamsal belirginleştirme, 1’i de deyimlerin bozulması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu örneklerin hepsini bu çalışmada ele almak makalenin kapsamını aşacağından dolayı yalnızca en çarpıcı örnekler üzerinde durulmuştur.

Ayrıca, çıkış metninde yer alan birçok “et” (ve) bağlacının varış metninde korunmadığı gözlemlenmiştir. Çalışmanın kapsamını aşmamak adına bu tür örneklerin tümü uygulama bölümünde tek tek gösterilmemiştir. Ancak çıkış metnindeki bu bağlaç kullanımının çevirmen tarafından sistematik biçimde göz ardı edilmesi, metnin biçiminde belirgin bir farklılaşmaya yol açmıştır. İlk bakışta bu tür eksiltmeler anlamsal düzeyde ciddi bir bozulma yaratmıyor gibi görünse de, bu durumun sürekli tekrar etmesi, metnin ritmi ve dizgesel yapısı üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Bu bağlamda çevirmenin nicel yoksullaştırmaya yönelmesi, yalnızca eksiltme düzeyinde kalmayıp, aynı zamanda ritmin ve dizgeselleştirmelerin bozulması gibi diğer biçim bozucu eğilimlerin ortaya çıkmasına temel oluşturmuştur.

Bu dağılımı daha net bir şekilde gösterebilmek amacıyla bir tablo yapılacaktır olursa:

Tablo 11. Biçim Bozucu Eğilimlerin Dağılımı

Bozucu Eğilim	Sayı (n)	Yüzde (%)
Nitel yoksullaştırma	54	33.5
Nicel yoksullaştırma	53	32.9
Usçulaştırma	26	16.1
Uzatma	16	9.9
Yerel dil ağlarının bozulması / egzotikleştirilmesi	6	3.7
Anlamsal belirginleştirme	5	3.1
Deyimlerin bozulması	1	0.6
Toplam	161	100

6. Sonuç

Elde edilen verilerin ışığında, çeviri sürecinde ortaya çıkan müdahalelerin yalnızca dilsel düzeyde değil, aynı zamanda metnin anlatı bütünlüğü ve estetik yapısı üzerinde de belirleyici etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, dağılımı Tablo 11’de ayrıntılı biçimde sunulan bozucu eğilimlere bakıldığında, çeviri metinde özellikle nitel ve nicel yoksullaştırma eğilimlerinin baskın olduğu görülmektedir. Nitel yoksullaştırma örnekleri arasında en önemsenmesi gerekenlerden biri karşıt anlamın yaratıldığı durumlarıdır. Bu durum, varış dili okurunun metni, çıkış dili okurundan farklı bir biçimde okumasına, yorumlamasına yol açmakta ve anlatının bütününde verilen mesajın varış okurunca anlaşılmasının önüne geçebilmektedir. Nicel yoksullaştırma bozucu eğiliminin esere yansımaya baktığımızdaysa kimi cümle ve söz öbeklerinin tamamen çıkarıldığı saptanmıştır. Oysa bu eksiltmeler, yazarın ayrıntılar arasına serpiştirdiği örtük mesajların kaybına neden olmakta, böylece okurda, karakterler ve olay örgüsüne ilişkin boşlukların oluşmasına yol açmaktadır. Hatta bu durum kimi zaman, varış metninin özgün yapıttan farklı bir anlatı olduğu izlenimi uyandırmasına sebep olabilmektedir. Yerel dil ağlarının bozulması ya da egzotikleştirilmesi eğilimi kapsamında, ana karakterlerin adları dışında kalan özel adların Türkçeleştirilmesi dikkat çekmektedir. Bu tür tercihler, metnin kültürel mesafesini yeniden düzenleyerek çevirmenin varış dili okuru odaklı bir strateji geliştirdiğini kanıtlar niteliktedir. Anlamsal belirginleştirme örneklerinde ise yazarın okura bıraktığı belirsizlik alanlarının çevirmen tarafından, belki de anlaşılır olma kaygısıyla, daha açık hale getirildiği gözlenmiştir. Bu tür tercihler, okurun anlatıyı çözümleme sürecine müdahalede bulunmakla kalmayıp özgün metnin çağrışım zenginliğini neredeyse ortadan kaldırmıştır. Benzer şekilde, uzatma bozucu eğilimi kapsamında yapılan eklemeler, metne çevirmenin yorumunun eklenmesiyle, özgün eserde yer almayan anlam katmanlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Nihayetinde bu biçim bozucu eğilimlerin birbirinden bağımsız olmadıklarını da belirtmek gerekir. Tam tersine, eserin bütününe bakıldığında yukarıda açıklamaya çalıştığımız tüm bozucu eğilimlerin birbirleriyle etkileşim içerisinde olduklarını ve anlatının tamamını etkilediklerini söyleyebiliriz. Örneğin, usçulaştırma, eksiltme ve belirginleştirme gibi müdahalelerin bir araya gelerek metnin ritmini bozduğu ve dizgesel yapıyı değiştirdiği anlaşılmaktadır. Böylece çeviri, çıkış metnin katmanlı yapısından uzaklaşıp daha tekdüze bir anlatıya dönüşerek standartlaşma riski taşır.

Sonuç olarak, elbette diller arası yapısal ve kültürel farklılıklar, çevirmenin her zaman arzu edilen ideal eşdeğerliği sağlamasını mümkün kılmayacaktır. Ancak Berman'ın çeviri etiği anlayışı çerçevesinde, çevirmenin görevi, varış dili okuruna yalnızca anlaşılır bir metin sunmak değil, aynı zamanda anlamı, özgün metnin yabancılığını ve zenginliğini mümkün olduğunca koruyarak aktarmaktır. Aksi halde çeviri metin, giderek yazarın kimliğinden ve kültüründen uzaklaşacak ve kimi zaman çevirmenin biçimini ve varış kültürünü öne çıkaran bir yeniden yazım ürününe dönüşecektir.

Kaynakça

- Berman, A. (1999). *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain*. Éditions du Seuil.
- Cordonnier, J.-L. (2002). Aspects culturels de la traduction: Quelques notions clés. *Meta*, 47(1), 38–50. <https://doi.org/10.7202/007990ar>
- Even-Zohar, I. (1978). The position of translated literature within the literary polysystem. In *Papers in historical poetics* (ss. 21–27). The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University.
- Gide, A. (1902). *L'immoraliste*. Gallimard.
- Gide, A. (2009). *Ayrı yol* (T. Yücel, Çev.). Can Yayınları. (Özgün eser 1902 yılında yayımlanmıştır).
- Malka, R. (2013). *Fonction auteur et auteur-fiction chez André Gide* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. McGill Üniversitesi.
- Özcan, L. (2022). Kaynak odaklılığı yeniden okumak: Antoine Berman ve çeviri anlayışı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 659–674. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1133925>
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Uslu, M. (2023). Interpréter la traduction indirecte comme une retraduction: Une application herméneutique dans le cadre du modèle de critique de traduction de Berman. *Journal of Translation Criticism*, 3(1), 27–43.
- Université de Lorraine, ATILF. *Trésor de la langue française informatisé*. <http://stella.atilf.fr/>
- Fondation Catherine Gide. (t.y.). *Biographie de Gide*. <https://gidiana.fondation-catherine-gide.org/biographiedegide.htm>